

Yusuf AZMUN, Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması: Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası (Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım).İstanbul: Kutlu Yayınevi, Haziran 2019, ISBN: 9786057680068, 176 sayfa.

Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU*

Giriş

İran'ın Türkmen Sahra bölgesindeki Günbed-i Kavus şehrinde yaşayan Mühendis Veli Muhammed Hoca çok sayıda elyazmaları toplamış bir Türkmen koleksiyoncudur. 12 Aralık 2018'de bir iş için gittiği Tehran şehrinde tanıdık bir kitapçıya uğradığında, elindeki yazmayı satan bir kişiyle karşılaşır. Kitapçı arkadaşının önerisiyle, kendisini "Kaçar hanedanı soyundan" geldiğini söyleyen adı açıklanmayan kişiden Veli Hoca bu elyazmasını satın alır. Öykünün bundan sonrası, Türkbilim (Türkoloji) için çok önemlidir: Veli Muhammed Hoca bu elyazmasını yalnızca kendi kütüphanesinde saklayıp başkalarından gizlememiş veya elyazmanın pdf kopyasını yalnızca bir kişiye vererek, bunu önce o kişinin hazırlamasını istememiş, büyük bir eli açıklık yaparak, elyazmanın pdf'lerini çok sayıda kişilere hiç bir istekte, dilekte bulunmadan dağıtmıştır. Bu yüzden, bu elyazmanın 12 Aralık 2018'de Veli Hoca tarafından satın alınması ile Mart 2019 arasında elyazmanın pdf'leri başta İran, ABD ve Türkiye olmak üzere Kazakistan ve bilmediğimiz ülkelerde çok sayıda kişinin eline geçmiş oldu. Bu bakımdan Veli Muhammed Hoca'yı Türkbilim adına bu güzel ve yararlı davranışı

nedeniyle kutlamak gerekir. Bu elyazmanın ilk pdf nüshalarından biri de Veli Hoca tarafından ABD'de yaşayan Türkbilimci Yusuf Azmun'a Aralık 2018 içinde eposta eki olarak gönderilmiştir.

Bu elyazma üzerinde ilki 26 Haziran 2019, ikincisi 27 Haziran 2019 ve üçüncüsü 1 Temmuz 2019'da olmak üzere 3 ayrı metin yayını yapıldı. İlk ikisi kitap olarak, üçüncüsü ise bir araştırma dergisinde makale olarak yayımlandı. Bu yazıda Yusuf Azmun'un 26 Haziran 2019'da satışa sunulan kitabı tanıtılmaktadır.

Yusuf Azmun

Yusuf Azmun benim 1966-1970 yılları arasındaki İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden beri tanıdığım bir Türkbilimci arkadaşım. 18 Şubat 1939'da İran'ın kuzeydoğusunda Türkmenlerin yaşadığı Gonbed-Kavus'da doğdu. Lise son sınıfa dek doğduğu yerde okuyan Yusuf, yöresinde lise son sınıf olmadığından, liseyi başkent Tahran'da bitirdi. Ancak İran'daki üniversitelerde sıkıntıya uğradığı ve askerlik muafiyeti alamadığından, ailesi onu ABD'ye gönderdi. Seattle'daki University of Washington'a bağlı Eatchee Valley College'de 2 yıl İngiliz filolojisi dersleri aldı, piyeslerde oynadı. Mali sıkıntılar

* Michigan State University, Michigan/ABD, timur@msu.edu

yüzünden İstanbul'a geldi, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi. Prof. Reşit Rahmeti Arat'tan yakın ilgi gördü, üniversite dışında Arat ile Türkmençe üzerinde çalıştılar. Mezun olduktan sonra aynı bölümden arkadaşı Güzin Hanımla evlendi ve Ankara'da DTCF'de Farsça okutmanlığı yaptı, ayrıca TDK'da Özleştirme Kılavuzu üzerinde çalıştı. 1981-2000 arasında İngiltere'de BBC radyosunda Türkmençe ve Orta Asya Dilleri bölüm başkanı olarak çalışırken, Oxford Üniversitesinde Türkmençe dersleri verdi. Emekli olunca Kuzey Kıbrıs'ta Lefke Avrupa Üniversitesi (2000-2008) ve Girne Amerikan Üniversitesinde (2008-2012) Türk Dili ve Edebiyatları bölümlerinde çalıştı. 2012 yılından beri ABD'de Arizona eyaletinde yaşayarak kitap ve yazıların yayımlanmaktadır.

Dede Korkut Çalışması

Merkezi İstanbul'da olan Türk Dili Derneği'nin 5. yayını olarak Kutlu Yayınevinde yayımlanan *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması: Yeni Soylamalar ve Boylar (Hikâyeler) ile Türkmen Sahra Nüshası* adlı 176 sayfalık kitap şu bölümlerden oluşuyor:

“Yusuf Azmun” adı yazarın yaşamöyküsü (s. 5) ile Timur Kocaoğlu'nun “Sunuş” yazısından sonra (s. 6-7), Yusuf Azmun'un hazırladığı şu bölümler geliyor: “Önsöz” (8-11), “Giriş” (s. 12-21), “Kaynakça (s. 22-23), “Transkripsiyon Alfabeti” (s. 24), “Metin” (s. 25-66), “Kitab-ı Türkmen'in Türkiye Türkçesine Aktarımı (s. 67-88) “Sözlükçe” (89-103), “Tıpkıbasım” (s. 105-167). Ayrıca, “Yusuf Azmun: Türkmen

Sahra'dan Arizona'ya Bir Türkbilim Bilgesi” adlı yazıyla (s. 169-174), ünlü Kırgız yazarı Çingiz (Cengiz) Aytmatov'un “Kendisini İngiltere'de Keşfeden Türkmen Bilgesi” adlı yazısı (s. 175-176).

Bu tanıtım yazısında, genel anlamda Dede Korkut'un “Üçüncü Elyazması” sayılan bu Türkmen Sahra nüshası üzerine yapılmış olan üç ayrı çalışma arasında bir karşılaştırma yapmayacak olsam da, bu elyazmasında geçen soylamalar ile boyların sayısında bu üç ayrı çalışmada birbirinden ayrı sayılar verildiğini belirtmek isterim. Verilen sayıların azından çoğuna doğru sıralayacak olursak, Sayın Metin Ekici kitabında elyazmasında ancak “23 soylama” olduğunu ileri sürerken, 4 doktora öğrencisi (Nasser Khaze Shahgoli, Vallolah Yaghoobi, Shahrouz Aghatabai, Sara Bahzad) tarafından dergi makalesi olarak yayımlanan çalışmada ise “24 soylama” var denmekte, buna karşılık Yusuf Azmun ise kitabında “27 soylama” belirlemiştir. Bu üç ayrı çalışmada elyazmadaki soylamalar için verilen bu 23, 24 ve 27 sayılarının hangisinin doğru olduğunu karşılaştırmalı bir inceleme yapacak olan Türkbilimcilere bırakıyorum. Soylamalar dışında bir de bu elyazmasında kaç tane “boy” (boylama, hikaye) olduğu konusunda da ayrılık var. Ekici ile dört doktora öğrencisi kendi çalışmalarında yalnız bir boy (13. Boy) olduğunu söylerken, Azmun ise elyazmada iki boy (13. ve 14. Boylar) bulmuştur. Bu konuda da başka Türkbilimciler görüş bildirirler. Bu üç ayrı çalışmadaki başka bir ay-

rılık da, bu yeni bulunan elyazmanın adlandırılışındadır: Bu elyazmayı Yusuf Azmun “Türkmen Sahra Nüshası”, Metin Ekici “Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası”, Shahgoli ve arkadaşları ise “Günbet Yazması” diye adlandırıyor. İran basınında yer alan yazıların bazılarında ise bu elyazma “Karadağ” nüshası olarak da adlandırılmıştır.

Yusuf Azmun’un kitabına dönecek olursak, “Önsöz” ve “Giriş” bölümlerinde yazar bu Türkmen Sahra nüshasının dili, yazımı (imlâsı) ve söz dağarcığı üzerine ayrıntılı bilgiler vererek, bazı yazım ve dil özelliklerini örnek göstererek, bu elyazmanın 17. yüzyıl sonlarında yazılmış olacağını belirliyor. Onun görüşüne göre bu nüsha 18. ve 19. yüzyıllardan önce, zaman olarak da Safavilerin son dönemlerinde yazılmıştır. (s. 12). Yusuf Azmun bu elyazmanın dilinin de Azerbaycan Türkçesi olarak bir Saray dili olduğunu belirtmektedir. Elyazmada Arapça, Farsça sözlere çok az yer verildiği, Arapça, Farsça tamlamaların da “yok denecek kadar az” olduğunu bildiren Yusuf, bazı unsurların da 17. yüzyıldan çok daha önceki dönemlere ait eski (arkaik) ekler olduğunu ileri sürüyor: *-Ip* gerundium eki yerine kullanılan *-UbAn* ve *UbAnIn* ekleri “sünübeni”, “dönübeni”, “düşübeni”, “éyübeni” gibi. Yusuf Azmun bu kullanımın Dede Korkut’un Dresden ve Vatikan nüshalarında da bulunduğunu hatırlatıyor (s. 16) ve elyazma metninde Azerbaycan Türkçesi dışında “Günümüz Türkmencesinde kullanılan çok sayıda söz”ün de bulunduğunu bildiriyor (s. 10). Yazarın yazdığına göre,

okumakta ve anlam vermekte güçlük çektiği sözlerin çoğunu, Derleme Sözlüğü (TDK) ile Eski Türkçe ve Çağatayca sözlüklerde bulmuş; çünkü bu sözler Azerbaycan dili ile Azerbaycan ağızları sözlüklerinde yokmuş (s. 10).

Giriş bölümündeki önemli bir inceleme de, elyazmada bulunan 27 soylamada geçen 27 ayrı “son sözleri” olan rediflerin numaralandırarak verilmesidir:

1. için/için, 2. gerek, 3. -ı/-i, 4. -r (-ar/-er, -ır/ir, -ur/ür), 5...mı... yok, 6. neye yarar, neye yarar, 7. günü doğar, günü doğar, 8. -r (-ar/-er, -ır/ir, -ur/ür), 9. -maz/-mez, 10. -maz mı?/-mez mi-, 11. -ı/-i, 12. -mak/-mek, 13. gerek, 14. ölür, 15. -ı/-i, 16. -sa/-se, 17. -m (Gazan-idüm), 18. -a/-e, 19. -m, 20. yeg, 21. yahşı, 22. -maz/-mez, 23. andan, 24. dil, 25. -a/-e, 26. durur, 27. -anda/ende (s. 17-18).

Bu 27 ayrı redif de elyazmada 27 ayrı soylama olduğunu kanıtıyor. Yusuf Azmun 17. soylama konusunda ise, şu düşüncesini ileri sürüyor: “Ancak bu soylamaların içerisinde metnin 38. ve 39. sahifelerinde yer alan ve 6 bentten oluşan, her bendin sonunda da *Gazan-idüm* redifinin tekrarlandığı 17. soylamada Gazan’ın adı olan **Deli Dönmez**’in geçmesi çok önemli bir açıklamadır.” (s. 18). Yusuf Azmun benimle bir görüşmesinde, bu soylama olarak söylenmiş olan 17. soylamada Deli Dönmez adlı kişinin Salur Kazan unvanını alarak Han olmasını “gerçekte bu soylama olarak söylenmiş bir boy”dur görüşünde olduğunu bildirmişti. Yusuf Azmun’un ilerde bu konu üzerinde ayrıca duracağını sanıyorum.

Elyazmada 52-61. sayfalarda yer alan 2 ayrı boy (hikâye)'nin adları verilmemiş olsa da, Yusuf Azmun, bu 2 boyu adlandırışını şöyle açıklıyor: “Yazmada boy başlıkları yoktu. Bu yüzden 13. boyun başlığını *Salur Kazan'ın Aras Suyı ile Kars Kal'asını Aldığı Boy*, 14. boyun başlığını da *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boy* olarak koydum.” (s. 20).

Yusuf Azmun, Giriş bölümünün sonlarına doğru bu Türkmen Sahra nüshasının önemini vurguluyor: “Bu kitap halkbilimi, edebî ve dilbilimsel yönden araştırılmaya değer. Dede Korkut'la ilgili bazı sorunların çözülmesinde yararlı olabilir. Bu kitap, Türk Dili ve Edebiyatı ile Çağdaş Türk Lehçeleri öğrencilerine yeni çalışmalar için olanak sağlayabilir.” (Bu alıntıda yazarın “kitap” olarak belirttiği Türkmen Sahra nüshasıdır).

Giriş bölümünden sonra iki sayfada verilen “Kaynakça” bize Yusuf Azmun'un bu Türkmen Sahra nüshası üzerinde çalışırken özellikle hangi sözlüklerden yararlandığını göstermesi bakımından çok önemlidir. Yazar, İran, Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye, Rusya ve başka ülkelerde yayımlanmış çok önemli şu sözlükleri kullanmıştır (dillere göre):

Farsça ile Arapça Sözcükler İçin

Ferheng-e Amid (Elmî, Tehran: 1351 H. Ş. // Aryanpur, A. ve Aryanpur, *Persian-English Dictionary* (Emir Kebir, Tehran: M. 2535, Şah Takvimi) // *Ahterî-yi Kebîr* (İstanbul: 1310) // *Ferheng-e Farsî be-Rusî* (Moskova: 1983) // *Ferheng-e Vâjgân-e Teberî*

(Tehran: Ehyâ-e Ketâb, 1381 H. Ş.) // S. Haim, *SPersian-English Dictionary* (Beroukhim, Tehran: 1974) // M. Moin, *Ferheng-e Farsî* (Emir Kebir, Tehran: 1381 H. Ş.) // *El-Muncid* (Beirut: 1927) // Ş. Sami *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Kapı Yayınevi, 2004) // M. Sarı *Türkçe-Arapça Lugat* (İstanbul: Bahar Yayınevi, 1984) // *Thesaurus Linguarium Orientalium* (İstanbul: Simurg, 2000)

Azerbaycan, Türkmen ve Genel Türk Dili Sözcükleri İçin

Altaylı, S., *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, I – II ciltler*, (Ankara: M. E. B., 1994) // *Azerbaycanca-Rusça Lügət* (Baku: Elm, 1986) // *Azerbaycanca-Rusça Lügət* (Baku: Azernesir, 1985) // *Azerbaycan Dialektoloji Lügəti, I-II ciltler* (Ankara: TDK, 1999-2003) // S. Musayev *Azerbaycanca-İngilizce Lügət* (Baku: Azerbaycan Dövlət Diller İnstitutu, 1998) // *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü* Aşgabat: Ylym, 2015) // *Türkmen Diliniñ Sözlüğü* (Aşgabat: Ylym, 1962) // E. Merdanî, *Kaşkayı Sözlüğü* (Gom: Ensari, 1386 H. Ş.) // Şey Süleyman Efendi, *Lugat-ı Çagatay ve Türkî-yi Osmanî* (İstanbul: (1298 H.) // G. Clauson, *Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, (Oxford: Clarendon Press, 1972) // *Derleme Sözlüğü* (Ankara: TDK, 1993) // M. M. Esterabadî, *Senglâh* (Tebriz: 1391 H. Ş.)

Moğulca Sözcükler İçin

G. Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, I-IV* (Wiesbaden: Harrosowitz, 1963) // F. D. Lessing (Çeviren G. Karaa-

ğaç), *Moğolca-Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK, 2003).

Yazar kaynakçasında Muharrem Ergin, Orhan Şaik Gökyay, Semih Tezcan, Osman F. Sertkaya'nın Dede Korkut üzerine olan çalışmalarını da yararlandığı kaynaklar olarak göstermektedir.

Yusuf Azmun'un Türkmen Sahra nüshasının metninde İslam Ansiklopedisine dayalı transkripsiyon kullanılmıştır. Metin bölümünden sonra bu metnin Türkiye Türkçesine çevirisi (yazar "Türkiye Türkçesine Aktarımı" terimini kullanıyor) yer almaktadır. Sözlükçe bölümünde metinde geçen sözcüklerin çoğu alınmışsa da, bu metindeki bütün sözcükleri içeren tam bir Sözlük Dizin değildir. Sözcüklerin elyazmada geçtiği ilk yerleri elyazma sayfası ve satırı olarak veriliyor, bir sözcüğün metinde kaç kez geçtiği verilmemiş.

Bu kısa tanıtım yazısında, Yusuf Azmun'un metnindeki yanlış okumalar, günümüz Türkçesine çevirideki çeviri yanlışları ve sözlükçede verilen sözcüklerin bazılarında yanlış anlamlandırılması olup olmadığı üzerinde durmadım. Ancak bu konuda bana birkaç Türkbilimci, her üç çalışmada da elyazma metnini yanlış okumalar, çeviride çeviri yanlışlıkları, sözlük-dizinlerde de yanlış anlamlandırmaların olduğunu ve bu konuda her üç çalışmayı da bu bakımdan karşılaştıran incelemeler yayımlayacaklarını söylediler. Bu inceleme yazıları yayımlanınca bunları göreceğiz.

Bu tanıtımın sonunda ben her üç bilimsel çalışmayı yapmış olanları

yürekte kutlarım, 12 Aralık 2018'de yeni bulunmuş bir elyazma üzerinden daha 6,5 ay geçmişken, 26 Haziran ile 1 Temmuz arasında üç ayrı çalışmanın yayımlanmış olması Türkbilim açısından sevindirici bir olaydır. Bundan sonra da başka yeni çalışmalar çıkacağına inanıyorum. Ancak, böyle güzel çalışmalara neden olan Veli Muhammed Hoca'yı yalnızca bu elyazmayı satın alarak bulduğu için değil, belki daha çok bu elyazmanın renkli pdf kopyalarını çok sayıda kimseye hiç bir karşılık beklemeden göndermiş olduğu için bir kez daha kutlamak gerekir. 21 Haziran 2019'da Avrasya Yazarlar Birliği'nin altın madalyası ile ödüllendirilmeyi Veli Muhammed Hoca gerçekten de hak etmiştir.